

ПРЕЗИДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

24.09.2025

м. Київ

№ 321

Про підсумки діяльності Секції
суспільних і гуманітарних наук НАН України
у 2020–2025 роках

Заслухавши та обговоривши доповідь віцепрезидента Національної академії наук України, голови Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академіка НАН України С.І.Пирожкова та співдоповіді академіків-секретарів відділень економіки НАН України академіка НАН України Е.М.Лібанової, історії, філософії та права НАН України академіка НАН України В.А.Смолія, в.о.академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академіка НАН України Б.М.Ажнюка, Президія НАН України відзначає, що звітний період ознаменувався значними творчими здобутками вітчизняної академічної соціогуманітаристики, її відчутним внеском в осмислення актуальних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного життя країни в умовах кризових явищ, викликів і загроз, спричинених, перш за все, російською агресією проти України та пандемією COVID-19.

За результатами проведених досліджень вчені Відділення економіки НАН України, визначили, зокрема, структурні вади та екзогенні обмеження розвитку української економіки. Обґрунтували ключові структурні чинники та механізми її трансформації від екзогенно залежної до ендогенно орієнтовної. Запропонували комплекс заходів горизонтальної та вертикальної державної політики з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України. Розробили концепцію виходу України з «пастки відсталості» та відновлення соціально-економічного розвитку. Обґрунтували пропозиції щодо визначення напрямів формування парадигми зовнішньоекономічної політики України у контексті цифрової трансформації. Визначили напрями вдосконалення державної економічної, соціальної та екологічної політики у період повоєнного відновлення з метою підвищення ефективності гарантій дотримання прав людини. Здійснили методичні розробки з оцінювання національної безпеки України з урахуванням стану її збройних сил, розвитку оборонно-промислового комплексу та потенціалу економіки країни.

Визначено також довгострокові фактори і тенденції розвитку промисловості в умовах Четвертої промислової революції. Розроблено комплекс теоретичних положень і науково-методологічних підходів з визначення стратегічних напрямів розвитку промислових регіонів України на засадах смарт-спеціалізації. Обґрунтовано теоретичні та науково-практичні засади забезпечення стійкості соціально-трудового розвитку в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення з використанням переваг цифровізації. Розвинуто теоретичні та концептуальні засади циркулярної економіки у металургійній промисловості, оцінено макроекономічні та екологічні ефекти від впровадження елементів циркулярної економіки у вітчизняній металургійній промисловості. Визначено природу і закономірності трансформації управління промислових підприємств відповідно до виявлених ознак цифрових перетворень в економіці та обґрунтуванні інституціональних аспектів управління підприємствами в умовах цифрових трансформацій.

Сформовано перелік національних стратегічних ініціатив з інноваційної модернізації конкурентоспроможних видів промислової діяльності для повоєнного відновлення України, зокрема: будівництво нових та модернізація наявних виробничих потужностей для виготовлення продукції підвищеної технологічної складності з металевого титану та алюмінію; створення умов для розвитку літєвої промисловості; розвиток перспективних напрямів виробництва біопалива, а також забезпечення інноваційного розвитку атомної енергетики на довгострокову перспективу.

Розроблено методологічний підхід до структурної трансформації підприємницького сектору України в контексті якісних змін його технологічного ядра на засадах резильєнтного розвитку економіки, методологічні принципи досягнення зростання частки високих і вищих технологічних переділів та підвищення доданої вартості виробництва. Обґрунтовано на засадах інклюзивності шляхи структурної реструктуризації аграрного та сільського розвитку в Україні. Здійснено теоретико-методичне забезпечення формування ланцюга створення вартості в лісопромисловому комплексі України.

Здійснено оцінку водозабезпеченості основних секторів економіки, рівня продовольчої безпеки, ступеня реалізації планів інтегрованого управління водними ресурсами, ідентифікації можливих соціально-економічних та екологічних наслідків реалізації різних сценаріїв управління. Розроблено методику розрахунку системи індикаторів оцінки ефективності водокористування. Обґрунтовано нове бачення формування системи сценарно-синергетичних домінант екобезпечного природокористування, що ґрунтується на механізмах попередження класичних та синергетичних загроз. Створено концепт управління соціально-економічними процесами через формування напрямів та механізмів інституціонального забезпечення реалізації

сценарно-синергетичних домінант екологічної безпеки як частини загальної системи економіки. Обґрунтовано необхідність розроблення національної програми розвитку аквакультури як фактора забезпечення продовольчої безпеки України.

Визначено шляхи скорочення викидів парникових газів та оцінки їх впливу на соціально-економічний розвиток. Оновлено національно-визначений внесок України, а також оцінено шляхи декарбонізації енергетичного сектору України і підготовлено Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 р. згідно із Зеленим курсом, який обрала Україна. Запропоновано правову модель «зеленої» енергетичної трансформації України, що визначає науково-методичні підходи до нормативно-правового забезпечення задоволення поточних потреб економіки.

Розроблено та реалізовано методологію проведення всеукраїнського обстеження домогосподарств з питань умов та рівня життя населення, економічної активності, ефективності чинних соціальних програм тощо на заміну низки обстежень, що проводилися Держстатом і припинені через війну. Це дало змогу оцінити ситуацію в 2019–2023 рр., розробити 3 сценарії розвитку та здійснити розрахунки рівнів й глибини бідності, чисельності потенційних реципієнтів соціальних програм та фінансових потреб системи соціального захисту. Розроблено методичний підхід до оцінювання державної соціальної політики як відповіді на сучасні глобальні виклики для людського розвитку в Україні. У діяльність органів державної влади та управління впроваджено низку науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення державної соціально-економічної політики у сфері зайнятості та людського розвитку.

Оцінено вплив пандемії COVID-19 та війни на стан здоров'я населення України. Проаналізовано соціально-економічні детермінанти зростання смертності, зокрема стрес, соціальна нерівність, обмежений доступ до медичних послуг. Розроблено підходи до зміцнення системи охорони здоров'я через удосконалення інфраструктури, впровадження нових технологій, моніторинг здоров'я та раннє виявлення ризиків.

Здійснено періодичне (двічі на рік) оцінювання чисельності населення та його розміщення територією України, окремих демографічних процесів (внутрішньої й зовнішньої міграції, включно із нерегульованою, смертності, народжуваності), щорічну побудову багатоваріантних прогнозів для України й окремих регіонів до 2050 року, які враховують можливі сценарії подальшого перебігу воєнних дій і повоєнного відновлення.

Актуалізовано засади формування державної регіональної політики в контексті війни та перспектив євроінтеграції України. Обґрунтовано трансформацію моделі просторового розвитку в Україні. Розроблено методологію ідентифікації функціональних типів територій в Україні та інструментарію регулювання їх розвитку. Обґрунтовано інструменти

підвищення ефективності стратегування регіонального та місцевого розвитку. Визначено вплив сучасних ризиків та загроз на продуктивну спроможність регіонів України. Обґрунтовано сучасне бачення регіональної екологічної політики. Оцінено конкурентоспроможність туристично-рекреаційної сфери регіонів України.

Здійснено оцінку ефективності структурних трансформацій економіки міст та потенціалу розвитку агломерацій. Підготовлено рекомендації та пропозиції, а також обґрунтовано напрями відновлення сфери життєдіяльності міста на постконфліктних територіях у галузевому та функціональному аспектах. Розроблено моделі регіональних ринків теплоенергії залежно від розміру населеного пункту і розвиненості централізованих систем теплопостачання.

У Відділенні історії, філософії та права НАН України досліджено проблеми сучасного українського державотворення. Здійснено ґрунтовний аналіз питань політичного розвитку України. Розглянуто проблеми, пов'язані з вибором загального стратегічного курсу держави, трансформацією суспільно-політичного устрою, з етнополітичною і духовною еволюцією українського соціуму. Розкрито трансформацію ідентичностей регіональної політичної еліти та її політичних цінностей. Досліджено доктринальні проблеми державної політики щодо контрольної діяльності суб'єктів публічної влади, сучасного українського унітаризму, розвитку місцевого самоврядування, децентралізації влади та парламентаризму.

Вивчено питання впорядкування та систематизації законодавства України як складової правотворчої діяльності в умовах євроінтеграції, основні проблеми правового регулювання приватноправових відносин, розвитку галузевого законодавства України. Запропоновано шляхи модернізації правового регулювання трудових відносин в умовах розвитку інформаційного суспільства та приведення його у відповідність до міжнародних та європейських актів. Досліджено міжнародно-правові аспекти захисту цивільного населення в сучасних збройних конфліктах. Сформульовано пропозиції щодо юридичного закріплення в Конституції України правового статусу національного багатства.

Досліджено багатовікову російсько-українську конфронтацію, яка визначила зміст, конфігурацію й спрямованість ранньомодерної, нової та сучасної історії України. Проаналізовано міжнародно-політичний контекст російсько-української війни. Розкрито неототалітарну природу путінського режиму в Росії та його неоімперського проекту, проаналізовано соціокультурне підґрунтя рашизму. Показано, що сучасна війна спрямована не лише на знищення України як держави, повне розчинення української ідентичності та підміну її гібридними проєкціями (малоросійською, новоросійською тощо), а й руйнацію наявного світового устрою.

Досліджено політичні та соціокультурні аспекти польсько-українських відносин в історичній ретроспективі.

Вивчено питання руйнації пам'яток археологічної спадщини України, фіксації руйнації пам'яток на території Луганської, Київської, Чернігівської, Сумської, Одеської та Миколаївської областей, знищення археологічної спадщини на території Каховського водосховища в 1956 та 2023 рр., шляхів розвитку моніторингу стану археологічної спадщини в майбутньому тощо. Презентовано аналітичний звіт «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м.Севастополя в культурній політиці».

Проаналізовано виклики та загрози суспільній консолідації в умовах російсько-української війни та спротиву воєнній агресії. Обґрунтовано напрями соціальної та політичної єдності українського суспільства, його спрямованості на подолання наслідків війни, досягнення цілей сталого розвитку та інтеграції у світовий демократичний простір.

Досліджено соціологічний вимір поточного стану, динаміки, потенціалу солідарних суспільних взаємодій під час війни й у повоєнній перспективі та розповсюдженість, групи ризику і шляхи компенсації стресових станів населення України в контексті війни. Розроблено соціологічну концепцію відтворення соціальної нерівності на різних етапах пострадянської трансформації. Представлено динаміку інституційної та класової структури українського суспільства у 30-річний період Незалежності України.

Досліджено вплив пандемії COVID-19 на латентні соціально-структурні зміни, соціальне самопочуття населення, психологічний дистрес та соціальні очікування, культурні практики населення, легітимність чинного соціального порядку, довіру до інститутів державної влади, патерналістські й авторитарні суспільні настрої, протестний потенціал та прояви соціальної самоорганізації.

Досліджено ціннісно-інтегративні процеси українського суспільства під час російсько-української війни; віронавчальні засади, принципи, засоби релігійного виправдання неоімперської політики та воєнної агресії з боку продержавних конфесій РФ; дискурс війни в соціальних концепціях церков і релігійних організацій України.

Проведено дослідження фондів та впроваджено у бібліотечну діяльність системні підходи до консолідації національних наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Створено Бібліотечний портал НАН України LibNAS UA та Цифрову платформу ResearchUA. Розбудовано два бібліотечні портали знань: «Наука України: доступ до знань» та е-бібліотека «Україніка». Впроваджено низку методичних інновацій з організації бібліотечної діяльності в умовах цифровізації, формування електронних ресурсів та розвитку електронних послуг і сервісів. Здійснено дослідження історії рукописної та книжкової культури та книгознавства, біографістики та національної бібліографії як джерел історичної пам'яті, досліджено книжкові пам'ятки як історичну традицію українського книгознавства.

У Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства НАН України проаналізовано стан і тенденції розвитку української мови від 1991 року до сьогодення. Розроблено практичні рекомендації щодо повноформатного удержавлення української мови в Україні, вивчення українського усного літературного мовлення, соціальних діалектів тощо.

Проаналізовано українську літературу як формотворчий складник та рушій процесів націєтворення; досліджено явища, тенденції, тематику й проблематику літератури від кінця XVIII століття до сучасності у загальному культурно-мистецькому українському та європейському контекстах. Досліджено українську літературу як чинник інтелектуального протистояння імперським вторгненням, проаналізовано окремі твори літератури спротиву в історико-культурній тягlostі, зокрема тексти, які з'явилися після 24 лютого 2022 року.

Досліджено церковне мистецтво у розмаїтті його жанрів і видів протягом понад тисячолітнього розвитку християнства на українських теренах. Розкрито значення церковного мистецтва як органічної складової української культури, визначено його роль у формуванні світоглядних уявлень, духовних цінностей, національних особливостей і загалом ментальності українського народу.

В установах Секції реалізовано низку важливих видавничих проєктів. Зокрема, підготовлено фундаментальне видання у семи книгах «Україна. Нариси історії» – найповніший новітній виклад з національної історії від первісних часів до сучасності, в якому реконцептуалізовано вузлові проблеми націє- і державотворення, показано основні маркери української ідентичності (академік НАН України В.А.Смолій, член-кореспондент НАН України Г.В.Боряк та ін.).

Складові повномасштабної агресії Росії проти України, особливості попередніх російсько-українських військових протистоянь, їхні міжнародні й історіографічні виміри презентовано у тематичній серії видань «Сучасна російсько-українська війна у координатах історії». Реалізовано проєкт осмислення сучасної російсько-української війни у форматі фахових діалогів істориків. Опубліковано: «Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини: діалоги з істориками» (академік НАН України В.А.Смолій, член-кореспондент НАН України Г.В.Боряк, член-кореспондент НАН України О.В.Ясь та ін.), «Випробовуючи долю, гартуючи волю: Україна й українці в XX – на початку XXI ст.» в 3-х т. (член-кореспондент НАН України В.М.Даниленко, Г.Г.Єфіменко, С.В.Кульчицький, член-кореспондент НАН України Л.Д.Якубова та ін.), «Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку» (член-кореспондент НАН України Я.В.Верменич), «До свободи крізь вогонь: Україна проти рашизму» (член-кореспондент НАН України Л.Д.Якубова), «Україна – Росія: на рубежі геополітичного розлому» (член-кореспондент НАН України В.М.Ткаченко), «Війна Росії проти України та міжнародне співтовариство» (член-кореспондент НАН України

С.В.Віднянський, А.Ю.Мартинов), «Резолюції Генеральної Асамблеї ООН: характер і значення у контексті війни РФ проти України» (О.В.Кресін), «Як Україна ставала українською. Громадсько-політичне життя на підросійській Україні ХІХ – поч. ХХ ст.» (І.Б.Гирич).

У рамках науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» опубліковано томи по Миколаївській області (кн. 8), Тернопільській області (кн. 6), Львівській області (кн. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15), Харківській області. (кн. 3, ч. 4), Одеській області (кн. 2) (О.Г.Бажан, Р.Ю.Подкур, член-кореспондент НАН України О.С.Рубльов та ін.). За участю фахівців низки установ Секції підготовлено 3 і 4 томи видавничого проєкту «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Енциклопедія» в 4-х тт. Опубліковано 20–24 томи «Енциклопедії Сучасної України» (М.Г.Железняк та ін.).

Протягом 2022–2024 рр. підготовлено серію щорічних видань «Українське суспільство в умовах війни» (член-кореспондент НАН України Є.І.Головаха, член-кореспондент НАН України С.С.Дембіцький та ін.). Опубліковано колективні праці «Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення» (член-кореспондент НАН України С.С.Дембіцький, член-кореспондент НАН України Є.І.Головаха, В.П.Степаненко), «Ідентичність часів війни: трансформації та практики визнання» (за ред. Н.В.Костенко), «Поведінкові стратегії населення в умовах поширення соціально небезпечних хвороб» (за ред. Г.І.Чепурко).

Видано праці «Антропологічний код української культури і цивілізації» (у двох книгах) (академік НАН України О.О.Рафальський, Я.С.Калакура та ін.), «Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни» (академік НАН України О.О.Рафальський, член-кореспондент НАН України О.М.Майборода, член-кореспондент НАН України Г.І.Зеленько та ін.), «Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло» (член-кореспондент НАН України Г.І.Зеленько та ін.), «Сучасний унітаризм: доктрина і практика» (академік НАН України Ю.С. Шемшученко, академік НАПрН України О.В.Скрипнюк та ін.), «Правова доктрина і державність: вектор взаємозв'язку» (за ред. академіка НАПрН України Н.М.Оніщенко), «Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва» (за заг. ред. члена-кореспондента НАН України Н.М.Пархоменко), «Правове забезпечення повоєнного відродження України» (член-кореспондент НАПрН України О.О.Кот, академік НАПрН України А.Б.Гриняк, академік НАПрН України Н.С.Кузнєцова та ін., за заг. ред. академіка НАПрН України Р.О.Стефанчука).

Продовжено пошук, археографічне та джерелознавче опрацювання національної історико-культурної спадщини. Поповнено джерельну базу дослідження української ранньомодерної держави багатотомним археографічним проєктом «Архів ранньомодерної Української держави» (тт. 4-7) (упорядник І.Л.Синяк), опубліковано 34-й та 40-й тт. видання

«Михайло Грушевський. Твори у 50-ти томах» (Г.В.Папакін, О.О.Маврін та ін.). Оpubліковано видання «Історія Національної академії наук України. 1961–1965: Ч. 1. Документи і матеріали» (академік НАН України О.С.Онищенко, Л.М.Яременко, Г.В.Індиченко, О.І.Вербіцька), «Історико-культурологічні дослідження рукописної спадщини в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського». Оpubліковано три томи історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» (т. 6: 1918 р.; т. 7: 1919 р.; т. 8: 1920 р.); томи бібліографії «Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики» (т. 6: 1910–1914; т. 7: 1914–1923, т. 8: 1923–1930) (К.М.Курилишин). Завершено проєкт бібліографії «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939» у 6-ти тт. Підготовлено науково-популярне видання «Археологічний атлас давнього Києва».

Видано чергові томи дванадцятитомової «Історії української літератури», зокрема 6-й (за ред. М.П.Бондаря), 7-й (у двох книгах) (за ред. Л.З.Мороз), 9-й (у двох книгах) (за ред. Н.М.Шумило, О.В.Брайка), 12-й (за ред. Р.Б.Харчук). Побачили світ чотири тематичні томи «Шевченківської енциклопедії» (відповід. ред. член-кореспондент НАН України О.В.Боронь). Здійснено видання листів Т.Г.Шевченка і кореспонденцій до нього – «Епістолярій Тараса Шевченка» (у двох книгах) (науковий редактор – член-кореспондент НАН України О.В.Боронь, упорядники С.А.Гальченко та Г.В.Карпінчук). Вийшов другий том «Франківської енциклопедії» (голова редколегії тому – академік НАН України М.Г.Жулинський, заст. голови, наук. редактор та упорядник – академік НАН України Є.К.Нахлік), третій том видання «Бібліотека Івана Франка: науковий опис» (Н.Г.Баштова, Г.М.Бурлака, В.В.Єрмак, Л.В.Каневська, Р.Є.Кисельов, Л.І.Чернишенко, І.П.Собко). Побачили світ чергові п'ять томів (11–15) тлумачного двадцятитомного «Словника української мови» (11-й том вийшов за редакцією академіка НАН України С.Я.Єрмоленко, редактором інших частин праці виступив І.В.Шевченко; головою редколегії видання є академік НАН України В.А.Широков). Видано енциклопедичний словник «Мовна політика і мовне планування» (редактор – академік НАН України Б.М.Ажнюк).

Тривало видання фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України». Оприлюднено 1-й, 5-й, 9-й і 12-й томи цього книжкового корпусу (гол. ред. – академік НАН України Г.А.Скрипник). За редакцією Г.А.Скрипник видано також чергові (4, 5, 6) томи «Регіонально-жанрової антології українського музичного фольклору». З'явилися чергові томи мистецтвознавчих праць: 3-й том «Історії українського кіно» (гол. ред. академік НАН України Г.А.Скрипник), 1-й том кінознавчого енциклопедичного словника «Олександр Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю» (відп. ред. – член-кореспондент НАН України С.В.Тримбач, гол. ред. –

академік НАН України Г.А.Скрипник), перші дві частини «Матеріалів до Енциклопедії української театральної культури» (гол. ред. – академік НАН України Г.А.Скрипник), друга книга біобібліографічного довідника «Словник художників України» (гол. ред. – академік НАН України Г.А.Скрипник), 6-й том «Української музичної енциклопедії» (за ред. О.П.Кушнірук). Завершено колективне фундаментальне дослідження «Церковне мистецтво України» у трьох томах (відп. ред. академік НАН України С.П.Павлюк). Оприлюднено науково-популярне видання «Етнографічні групи українців Карпат» у трьох книгах (упор. і наук. ред. – академік НАН України С.П.Павлюк), двотомне дослідження «Ніхто не знає, що його в житті чекає: аксіологія людського буття в етнокультурі українців (історико-етнологічний контекст)» (А.Ю.Кілар, В.М.Конопка, А.О.Кривенко, Г.В.Филипчук, І.В.Черленяк).

Загалом у звітний період установами Секції опубліковано: 861 монографію загальним обсягом 18040,89 обл.-вид. арк.; 811 підручників, довідників, науково-популярної літератури; 189 брошур, рекомендацій, методик; 23322 статті (з них 3552 статті (15,23%) у виданнях, що індексуються у наукометричних базах даних Scopus і Web of Science); 123 розділи у монографіях; 58 препринтів.

У межах цільових програм наукових досліджень НАН України «Становлення нової якості життя», «Соціально-економічний розвиток України в умовах глобальної нестабільності», «Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики», «Суспільний ідеал і політичні інтереси в Україні», виконання яких завершено в 2021 р., комплексно досліджено особливості процесу формування цілісного соціокультурного простору України як стратегічного завдання національної безпеки держави та суспільної консолідації нації; визначено зміст і форми впливу глобальної нестабільності на соціально-економічний розвиток України; розроблено комплекс рекомендацій стосовно формування державної політики захисту та культивування об'єднавчих національно-громадянських цінностей, виведення суспільства із кризового стану; визначено необхідні зміни у загальному механізмі стабілізації соціально-економічного розвитку країни; підготовлено ґрунтовні пропозиції стосовно пріоритетних напрямів державної політики для забезпечення підвищення якості життя населення.

Секція приділяє значну увагу впровадженню результатів наукових досліджень у практику шляхом забезпечення науково-методологічного та методичного супроводу діяльності центральних і місцевих органів влади. На постійній основі проводиться підготовка ґрунтовних аналітичних матеріалів, експертних висновків, пропозицій, рекомендацій тощо. За звітний період підготовлено та передано понад 6,6 тисячі таких матеріалів і на близько 44 відсотків з них отримано схвальні відгуки та довідки про впровадження.

Зокрема, тривала практика підготовки Секцією Національних доповідей з найбільш актуальних проблем розвитку держави і суспільства. У звітний період опубліковано національні доповіді «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності» (2020), «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» (2022), «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру» (2024) (академік НАН України С.І.Пирожков, член-кореспондент НАН України Н.В.Хамітов та ін.). Згадані національні доповіді отримали високу суспільну та фахову оцінку, про що свідчить значна кількість посилок у різноманітних публікаціях, аналітичних оглядах тощо.

Підготовлено комплексне аналітичне дослідження «Повоєнне відродження України. Візія Відділення економіки Національної академії наук України» (керівник авторського колективу – академік НАН України Е.М.Лібанова), в якому проаналізовано ключові можливості, загрози й виклики майбутньому, визначено напрями відродження України та запропоновано бачення подальших дій; наукову доповідь «Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України», в якій представлено концептуально-практичний план реконструктивного повоєнного відновлення економіки України (академіки НАН України: В.М.Гєєць, А.А.Гриценко, Т.І.Єфименко; член-кореспонденти НАН України: І.Ю.Єгоров, С.О.Кораблін, І.О.Луніна, В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко; член-кореспонденти НААН України: Т.О.Осташко, І.В.Прокопа та ін. автори).

На постійній основі здійснюється підготовка аналітичних матеріалів на тему: «Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні» (за І квартал, І півріччя, 9 місяців та кожен рік в цілому) відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 86-р щодо виконання пункту 50 Плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності та розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 202-р щодо виконання Плану заходів на 2020 рік з реалізації Стратегії подолання бідності.

Підготовлено аналітичні матеріали для законодавчої і виконавчої гілок влади на тему: «Сучасний стан функціонування української мови як державної в територіальному аспекті і актуальні завдання державної мовної політики».

Провідні вчені Секції взяли участь у розробленні Стратегії людського розвитку (затверджена Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021), Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р). Підготовлено рекомендації щодо базових організаційно-економічних заходів для реалізації в коротко- та середньостроковій перспективі Стратегії

низьковуглецевого розвитку до 2050 року відповідно до Указу Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»».

Визначено і проаналізовано сучасні виклики для політичного і правового розвитку держави та розроблено Стратегію політико-правового розвитку України до 2030 року. Надано пропозиції щодо визначення пріоритетів державної регіональної політики до 2027 року, стратегічних та оперативних цілей, а також завдань для досягнення оперативних цілей Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021–2027 роки. Підготовлено Концепцію модернізації господарського законодавства України, науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України, пропозиції та зауваження до проєкту Концепції Державної цільової економічної програми розвитку титанової галузі України на період до 2028 року.

Провідні вчені Секції були залучені до робочих груп з розроблення проєкту Плану відновлення України під егідою Національної ради з відновлення України від наслідків війни, створеної Указом Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266.

На запит Ради національної безпеки і оборони України від 17.08.2022 № 2189/32-02/2-22 надано інформаційно-аналітичні матеріали щодо соціально-демографічної ситуації в Україні, заходів щодо подолання демографічної кризи, охорони материнства і дитинства.

Здійснено оцінку чисельності населення і робочої сили за областями на 2027 і 2032 роки та оцінку рівнів бідності у 2022 році, що було використано під час роботи над Планом відновлення України, проведення аналізу соціально-економічного становища країни, розроблення прогнозів економічного і соціального розвитку України. Виконано сценарне прогнозування різних обсягів міжнародної допомоги Україні.

Установи правового профілю Секції забезпечують виконання Національною академією наук України положень Закону України від 24.08.2023 № 3354-IX «Про правотворчу діяльність», відповідно до якого НАН України визначено головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проєктів законів та на неї покладено завдання щодо розроблення один раз на п'ять років Наукової концепції розвитку законодавства України. Згідно з дорученням Прем'єр-міністра України від 26.09.2023 № 29227/1/1-23 установи правового профілю Секції беруть участь у виконанні Плану організації підготовки проєктів актів та виконання інших завдань, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX «Про правотворчу діяльність».

Наукові колективи Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, Дослідницької служби Верховної Ради України та інші фахівці у сфері правотворчої діяльності за загальною редакцією Голови Верховної Ради України академіка НАПрН України Р.О.Стефанчука підготували перший в Україні Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність».

Приділяється значна увага впровадженню результатів наукових досліджень у практику освітньої діяльності. Зокрема, у звітний період підготовлено і опубліковано низку підручників, навчальних посібників, хрестоматій та інших видань для вищої і загальноосвітньої школи. Позитивним прикладом інтеграції юридичної освіти і фундаментальних теоретичних досліджень у галузі права є функціонування Київського університету права НАН України, в якому у 2020–2025 рр. підготовлено 1659 фахівців-юристів.

У звітний період 5 установ Секції виконали 6 наукових проєктів за результатами конкурсів Національного фонду досліджень України, зокрема, 2 проєкти конкурсу «Наука для безпеки людини та суспільства» (2020, 2021), 1 проєкт конкурсу «Підтримка досліджень провідних і молодих вчених» (2023), 2 проєкти конкурсу «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» (2023-2024), 1 проєкт конкурсу «Наука для безпеки і сталого розвитку України» (2023-2024).

Попри обмеження, спричинені війною та пандемією, розвивалася міжнародна співпраця установ Секції. Зокрема, в Інституті української мови НАН України продовжено роботу над фундаментальним міжнародним проєктом «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас», підготовлено й уведено в загальнослов'янський науковий простір нові українські діалектні дані, укладено нові карти про лексичні та фонетичні явища слов'янських діалектів. Побачив світ випуск цього атласу (співавтори – П.Ю.Гриценко, Г.С.Кобирина, Л.В.Рябець та М.М.Ткачук). Інститут соціології НАН України у партнерстві з Групою Рейтинг (Rating Group) забезпечив одержання Україною статусу постійного члена великого (45 країн) порівняльного проєкту «Міжнародна програма соціальних досліджень» (International Social Survey Programme, ISSP). У межах цього проєкту у травні 2025 р. Група Рейтинг та Інститут соціології НАН України провели опитування за модулем «Цифрове суспільство» (1800 осіб).

Свідченням високого авторитету вчених Секції є те, що впродовж звітнього періоду вони стали одноосібно або у складі творчих колективів лауреатами Національної премії України імені Тараса Шевченка (2022), Національної премії України імені Бориса Патона (2024), Премії Президента України для молодих вчених (2020, 2021, 2022, 2024), а також були відзначені державними нагородами.

Існуюча нині у НАН України мережа наукових установ соціогуманітарного профілю складається з 34 установ, у яких працює близько 3,5 тис. співробітників, зокрема близько 2,5 тис. наукових працівників (включно з науково-керівним персоналом), серед яких 500 докторів наук і 1115 кандидатів наук (докторів філософії). Установи Секції видають близько 40 журналів і понад 30 наукових збірників.

Слід зазначити, що у звітний період у рамках заходів з оптимізації мережі установ НАН України припинено шляхом ліквідації 3 установи Секції, ще в двох випадках дві установи об'єднано в одну. Крім того, оптимізовано діяльність низки державних підприємств на базі установ Секції. Порівняно з 2020 р. загальна чисельність співробітників в установах Секції зменшилася на 247 осіб, зокрема наукових працівників на 119 осіб. На 71 особу зменшилась кількість кандидатів наук/докторів філософії, проте зросла кількість докторів наук (на 46 осіб).

Базове бюджетне фінансування Секції за загальним фондом Державного бюджету України становило в останні 5 років у середньому 13,3% фінансування секцій НАН України, зокрема 598,4 млн грн у 2025 р., що на 60,5% більше, ніж у 2020 р.

Водночас у розвитку академічної соціогуманітаристики є чимало питань, розв'язання яких вимагає концентрації зусиль Секції, відділень, установ, наукових рад, редакцій друкованих органів. Потребують суттєвого розширення та актуалізації міждисциплінарні дослідження впливу війни на українське суспільство, напрямів і механізмів повоєнного відновлення економіки країни, розв'язання демографічних проблем. Необхідно домогтися більшої ефективності міжнародних наукових зв'язків, піднесення їх на рівень дієвої предметної кооперації наукових досліджень з найбільш актуальних проблем сучасних економічних, суспільних, культурних трансформацій. Потребує активізації робота зі збереження і нарощування кадрового потенціалу установ Секції, зокрема фахівців вищої кваліфікації.

Незважаючи на певне збільшення фінансування Секції, воно залишається недостатнім для проведення на сучасному рівні наукових досліджень, оновлення матеріально-технічної бази, оплати комунальних послуг. Постійним супутником науковців низки установ Секції у звітний період став режим неповного робочого часу та вимушені відпустки за власний рахунок. Тому нагальною є потреба в більш активному залученні установами позабюджетних коштів як за рахунок розвитку госпдоговірної тематики, так і шляхом розширення практики надання платних науково-інформаційних послуг.

Вчені Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України й надалі зосереджуватимуть свій потенціал на дослідженні найбільш складних і актуальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного і соціокультурного розвитку України в умовах європейської інтеграції та відповідних викликів і протидій.

Президія Національної академії наук України постановляє:

1. Доповідь віцепрезидента Національної академії наук України, голови Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академіка НАН України С.І.Пирожкова та співдоповіді академіків-секретарів відділень економіки НАН України академіка НАН України Е.М.Лібанової, історії, філософії та права НАН України академіка НАН України В.А.Смолія, в.о.академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академіка НАН України Б.М.Ажнюка взяти до відома.

2. Схвалити наукову та науково-організаційну діяльність Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, важливість її розробок для наукового забезпечення нарізних потреб державного і суспільного життя, піднесення науки, освіти і культури.

3. Доручити Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України (академік НАН України С.І.Пирожков):

3.1. Забезпечити організацію та координацію комплексних міждисциплінарних досліджень, підготовку наукових публікацій та аналітичних матеріалів з проблематики:

- посилення національної стійкості і зміцнення цивілізаційної суб'єктності як стратегії збереження і розвитку країни;
- сучасної повномасштабної агресії Росії проти України, особливостей попередніх російсько-українських військових протистоянь;
- стану українського суспільства в умовах війни, впливу воєнних випробувань на згуртованість нації та країни в цілому;
- відновлення економіки та людського потенціалу України в умовах війни та у повоєнний період;
- функціонування політичної системи України, збереження політичної стабільності в державі;
- позиції міжнародного співтовариства, політики зарубіжних країн щодо російсько-української війни, розвитку пріоритетних напрямів зовнішньої політики України, її участі в європейських інтеграційних процесах;
- забезпечення інформаційної безпеки України, розвінчування антиукраїнських наративів російської пропаганди;
- сучасної мовної ситуації в Україні та державної мовної політики;
- подолання колоніального спадку та утвердження україноцентричних пріоритетів у культурній сфері;
- збереження національної історико-культурної спадщини, моніторингу втрат, завданих їй війною.

3.2. Продовжити практику підготовки установами Секції щорічних національних доповідей з найактуальніших суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних питань розвитку українського суспільства.

3.3. Протягом I кв. 2026 року внести на розгляд Президії НАН України Національну доповідь з робочою назвою «Українство в часи війни і повоєнного відновлення».

3.4. До 01.03.2026 із залученням Науково-координаційної ради Секції проаналізувати результати виконання програм спільної діяльності НАН України з Національною академією педагогічних наук України, Національною академією правових наук України, Національною академією мистецтв України на 2023–2025 рр., разом із зазначеними національними галузевими академіями наук розробити проекти програм спільної діяльності на 2026–2028 рр.

3.5. Забезпечити із залученням Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України ефективну роботу Науково-координаційної ради з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України, створеної відповідно до постанови Президії НАН України від 15.05.2024 № 221.

3.6. Протягом IV кв. 2025 та наступних років сприяти розвитку міжнародного наукового співробітництва відділень та наукових установ Секції, зокрема по лінії Міжнародного комітету славистів, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (IIASA) (Австрія), виходячи з завдань прискореного розвитку вітчизняної соціогуманітарної науки, посилення її позицій у міжнародному науковому співробітництві, оволодіння сучасною методологією та передовим досвідом наукових досліджень.

3.7. Забезпечити систематичну публікацію основних аналітичних і прогностичних результатів роботи Секції, зокрема у засобах масової комунікації.

4. Відділенню економіки НАН України (академік НАН України Е.М.Лібанова):

4.1. Розробити та направити протягом IV кв. 2025 р. – 2026 р. органам законодавчої та виконавчої влади комплекс прогнозів розвитку економіки України під час війни та у процесі повоєнного відновлення.

4.2. Розробити у IV кв. 2025 р. – I кв. 2026 р. методику оцінки економічних, соціальних, екологічних і демографічних втрат України внаслідок війни.

4.3. Продовжити практику регулярної підготовки та подання до органів законодавчої та виконавчої влади науково-аналітичних доповідей з проблем повоєнного відновлення вітчизняної економіки та мінімізації наслідків агресії РФ.

4.4. Протягом IV кв. 2025 р. – 2026 р. провести низку науково-практичних конференцій з питань оцінювання економічних, соціальних, екологічних і демографічних втрат України внаслідок війни.

4.5. Забезпечити виконання цільового міждисциплінарного проєкту «Розроблення методичних засад економічного обґрунтування інвестиційних науково-технічних проєктів НАН України» (2025-2026).

4.6. Забезпечити підготовку в IV кв. 2025 р. пропозицій щодо виконання протягом 2026-2027 рр. наукових досліджень з проблематики геоекономічних аспектів безпекового середовища України.

4.7. Продовжити практику регулярного проведення круглих столів із суспільно-економічних проблем в Україні із залученням представників державної влади, неурядових та міжнародних організацій.

5. Відділенню історії, філософії та права НАН України (академік НАН України В.А.Смолій):

5.1. Розширити сегменти фундаментальних і прикладних досліджень, зорієнтованих на подальшу інтеграцію національної історії до європейської та світової минувшини. Сприяти впровадженню новаторських форматів концептуалізації та репрезентації історії України, зокрема у світлі глобальної, транснаціональної та мультикультурної історії. Підтримувати й розширювати інформаційні ресурси з національної соціогуманітаристики, передусім історії України. Розпочати проекти перекладів узагальнювальних наративів з історії України світовими мовами, особливо англійською (за наявності фінансових ресурсів). Поглибити роботу з обґрунтування, висунення й апробації новітніх концептуальних пропозицій і дослідницького інструментарію у світлі світового та європейського історичного досвіду.

5.2. Забезпечити підготовку та публікацію у 2025–2029 рр. фундаментальних видань, прикладних досліджень, аналітичних матеріалів, зокрема серій студій про періоди та стратегії й практики національних відновлень і модернізацій України у новій і новітній історії; публікацій оглядів і систематичних збірок джерел з воєнної історії XX – початку XXI ст. із фокусуванням уваги на історії сучасної російсько-української війни; англомовного узагальнювального однотомного наративу з історії України від найдавніших часів до сьогодення (за наявності фінансових ресурсів); репрезентації України на перехрестях історичної регіоналістики, локалістики та глобалістики.

5.3. Активізувати співпрацю з провідними університетами й науковими установами: Українським науковим інститутом Гарвардського університету (США); Канадським інститутом українських студій Альбертського університету; Інститутом історії Польської академії наук; Лозаннським університетом (Швейцарія); Інститутом суспільних наук Словацької академії наук; Інститутом історії Литви та ін.

Забезпечити підготовку й реалізацію міжнародної співпраці у межах пріоритетних науково-дослідних проєктів, як-от: «Історія польсько-українських відносин у XX – першій чверті XXI ст.» (джерелознавство, політична та дипломатична історія), «Історія

української державності у світлі національного та європейського досвіду» (публічна, політична, компаративна історія, едиційна археографія), «Михайло Драгоманов: Швейцарія на українській інтелектуальній мапі Європи» (інтелектуальна і політична історія); історія Великого князівства Литовського (середньовічна й ранньомодерна історія) та низка інших.

5.4. Спрямувати наукові дослідження на вивчення науково-практичних проблем українського конституціоналізму в умовах війни і в повоєнний період; суспільно-політичних трансформацій в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення; діяльності релігійної мережі України в умовах російсько-української війни та процесів формування релігійно-моральних орієнтирів українського суспільства; доктринальних засад, правового регулювання і практики здійснення правотворчої діяльності в Україні з подальшою підготовкою і публікацією фундаментальних видань, аналітичних матеріалів та науково-популярних праць.

5.5. Продовжити створення комплексних інформаційних ресурсів науки, цифрових ресурсів національної документальної спадщини, аналітичних засобів моніторингу стану та розвитку наукових досліджень. Впроваджувати у бібліотечну діяльність системні підходи до консолідації національних наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів на порталах LibNAS UA, «Наука України: доступ до знань», е-бібліотека «Україніка» та Цифровій платформі ResearchUA.

6. Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (академік НАН України Б.М.Ажнюк):

6.1. Забезпечити координацію участі мовознавчих установ відділення у виконанні завдань і заходів Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 243-р (зі змінами).

6.2. Активізувати співпрацю мовознавчих установ відділення з Міністерством культури та стратегічних комунікацій України, Міністерством освіти і науки України, Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, Уповноваженим із захисту державної мови, Національною комісією зі стандартів державної мови з питань наукового забезпечення формування та реалізації державної мовної політики, повноформатного удержавлення української мови.

6.3. До кінця 2030 року завершити видання дванадцятитомної «Історії української літератури».

6.4. Активізувати роботу над «Франківською енциклопедією» у 7 томах і протягом 2026–2030 рр. підготувати до друку 3–5 томи зазначеного видання.

6.5. Завершити роботу зі створення фундаментального академічного «Словника української мови» у 20 томах і до кінця 2030 року видати 16–20 томи цієї лексикографічної праці.

6.6. До кінця 2030 року завершити випуск дванадцятитомного корпусу фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України».

7. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на Секцію суспільних і гуманітарних наук НАН України та Науково-організаційний відділ Президії НАН України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ

В.о.головного вченого секретаря
Національної академії наук України
академік НАН України

Вячеслав БОГДАНОВ